

УДК 930:[002.2:72/77](477) «18/19»

М.Б. Шатрова

ІСТОРИОГРАФІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ УКРАЇНИ В ГАЛУЗІ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ — ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті досліджується історіографічний зріз діяльності видавництв та видавничих організацій України в галузі образотворчого мистецтва другої половини ХІХ — початку ХХ століття. Зазначається, що історіографія проблеми складається із досліджень загального та галузевого змісту історії українського книговидання та історії українського книжкового мистецтва зазначеного періоду.

Ключові слова: історіографія, образотворчі видання, література з питань образотворчого мистецтва, видавнича справа, образотворче мистецтво.

В статті исследуется историография деятельности издательств, издательских организаций Украины в области изобразительного искусства второй половины ХІХ — начала ХХ века. Указывается, что историография проблемы состоит из исследований общего и отраслевого содержания истории украинского книгоиздания, а также истории украинского книжного искусства указанного периода.

Ключевые слова: историография, издательства, литература по вопросам изобразительного искусства, издательское дело, изобразительное искусство.

In this article the historiography of activity of publishing houses, publishing organizations of Ukraine in the field of the fine arts of the second half of ХІХ — beginning of the ХХ century is explored. It is specified that the historiography of a problem consists of researches of general and industry content of history of the ukrainian book publishing, and also history of the ukrainian book art of the specified period.

Keywords: historiography, graphic editions, literature on questions of a fine art publishing business, fine art.

Розвиток книжкової справи, в тому числі й видавничої діяльності, на українських землях співвідноситься із розвитком соціально-економічного життя суспільства. Друга половина ХІХ століття в історичній літературі характеризується як відрізок інтенсивного розвитку капіталістичних відносин, що призвів до активного росту національної культури суспільства, а відтак і підвищення рівня освіченості українського населення. Книговидання в галузі образотворчого мистецтва було і є наочним прикладом поєднання матеріальної та духовної складової культури суспільства, можливості забезпечення громадськості якісними виданнями й змістовною інформацією. Тому дослідження історії книговидавничої діяльності залишаються актуальними на сьогодні. Як зазначав І. Свенціцький — перший директор Національного музею у Львові — «систематична видавнича діяльність... дає змогу найширшим верствам українського громадянства пізнати на виданих найкращих зразках творчості в царині будівництва, іконописи, мистецтва і письменства не тільки почування краси та умітність наших предків і сучасників, але вчить її вчутися і вжитися в красу взагалі, та самій створити згодом нові цінності тривкого значення національного і людського» [19, с. 3].

У статті, що пропонується, історіографічний аспект досліджень початкового періоду видавничої справи України в галузі образотворчого мистецтва розглянуто за науковими публікаціями загального та галузевого змісту з історії вітчизняного книговидання [3—10, 12, 14—16, 18, 19, 26, 28—35] та історії українського книжкового мистецтва зазначеного періоду [1, 2, 11, 13, 17, 20—25, 27, 36, 37].

Історія розвитку видавничої справи в галузі образотворчого мистецтва бере свій початок

з періоду заснування літографії¹ на території сучасної України. Про діяльність першої літографії йдеться в «Історії видавничої справи» Миколи Тимошика [26]. В Україні, як зазначає автор, цей спосіб друкування запроваджено на початку XIX століття: в Одесі — у 1820 р., у Львові — в 1846 р. У Києві літографічне друкування почалося з 1830-х років. У Київському університеті Св. Володимира 27 жовтня 1838 р. при друкарні була відкрита літографія. «Необхідність літографії в друкарні Київського університету зумовилася поступовим збільшенням обсягів робіт і нагальною потребою додавання ілюстративного матеріалу до книг, що випускалися тут» [26, с. 208].

У вступній статті Андрія В'юника до альбому «Українська графіка XI — початку XX ст.» зазначається, що «в середині XIX століття у Києві почали працювати також приватні літографії А. Гаммершмідта, І. Давиденка, Й. Белецького, М. Сементовського та Й. Вальнера, в яких видавалися альбоми «Виды и монументальне памятники Киева и его окрестностей» (1846), «Обозрение могил, валов и городищ Киевской губернии» (1848), літографії до видань «Памятники, издаваемые временной комиссией для разбора древних актов» (1845), «Обозрение Киева» Фундукля (1847) та ін.» [27, с. 18].

Літографічні твори відзначалися відносною дешевизною, тому стали найбільш масовим видом образотворчих видань середини XIX століття.

В цей період видається ще один вид образотворчих видань — естамп. Як зазначається в альбомі «Українська графіка XI — початку XX ст.», одним із представників цього виду мистецтва був А. Ланг — викладач малюнка Київського інституту шляхетних дівчат. Художник зображував епізоди українського народного побуту середини XIX століття. Серед його робіт: «Проводи рекрутів», «Тиха розмова», «Біля річки», «На ярмарку» та інші [27, с. 18].

Глібом Юхимцем докладно вивчена та проаналізована колекція офортів Лева Михайловича Жемчужникова із фондів Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського та альбом «Живописна Україна», виданий у 1861—1862 рр. Автор зазначає, що колекція офортів Л. М. Жемчужникова має художню цінність та є найбільшою у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського — 110 одиниць, у Державному музеї українського образотворчого мистецтва (Київ) — 14 одиниць, в Державному музеї Т. Г. Шевченка (Київ) — 9, в Одеському художньому музеї — 7, Сумському державному художньому музеї — 6, Львівському музеї українського мистецтва — 2 [37, с. 138].

Розвиваючи і поглиблюючи традиції українського книговидання, якому належить значна кількість книг унікальних і за змістом, і за ілюструванням, від художника цього періоду вимагали не лише «аристократичного смаку і відчуття міри», але й концептуальної єдності ілюстрацій і тексту. Особливої, можливо, навіть надмірної уваги українські видавці приділяли зовнішньому вигляду книги, єдності матеріальної конструкції і змісту, вважаючи, що книга повинна приваблювати покупця своїм зовнішнім виглядом [30].

Українська народна побутова тематика другої половини XIX століття була присутня в книжковій ілюстрації К. Трутовського [2, 13, 27]. Як зазначає А. В'юник, «видавці запрошували Трутовського ілюструвати літературні твори українських письменників: Марка Вовчка, Тараса Шевченка, українські повісті М. Гоголя, виконувати окремі ілюстрації на теми українського побуту до періодичних видань, художніх альманахів, таких, як «Художественный листок» Генкеля, «Русский художественный листок» Тімма, журналів «Пчела», «Нива», «Всемирная иллюстрация» та ін.» [27, с. 23].

В історії українського графічного мистецтва виділяється період другої половини XIX — початку XX століття. В цей час у Києві, Харкові, Одесі, Львові відкриваються середні художні навчальні заклади, а також рисувальні класи при ліцеях та університетах, де викладачами були випускники Петербурзької, Краківської, Мюнхенської та Дрезденської академії мистецтв І. Сошенко, Д. Безперчий, К. Васько, М. Мурашко та ін. [27, с. 23].

¹ Літографія є способом друку, за яким друкарську форму виготовляють з літографського каменю (щільного вапняку). З таких форм множилися відбитки малюнків, схем, графіків, нотних текстів, картин тощо.

У техніці літографії багато працював керівник Київської рисувальної школи М. Мурашко. Він виконував спеціальні альбоми-посібники для учнів школи, малював побутові сцени, пейзажі, портрети, серед яких відомі портрети Т. Шевченка та Петра Могили, автолітографії до казок Андерсена, виданих українською мовою в Києві 1878 р. [27, с. 24].

Наприкінці ХІХ століття, як зазначав О. Дей [13, с. 128—206], видання дитячих книжок стає окремою галуззю книжкової справи. У цей період спостерігаються як кількісні, так і якісні зрушення, з огляду на художнє оформлення української книжки для дітей. З'являються книги, в ілюструванні яких беруть участь талановиті художники — Т. Копистинський, Г. Коваленко, К. Трутовський та інші.

С. О. Велігоцька, досліджуючи ілюстрацію журналу «Дзвінок», зазначає: «серед українських дитячих журналів, що виходили в Галичині, за змістом і художнім оформленням заслуговує на увагу ілюстрований журнал для дітей «Дзвінок». Він видавався у Львові «Руським товариством педагогічним» в 1890—1914 рр. «Дзвінок» відзначався досить високою поліграфічною культурою. Це виявилось і у вирішенні заголовної сторінки журналу, і в розміщенні тексту, і в доборі шрифтів, і в загальному графічному оформленні журналу, і особливо — в ілюструванні» [6, с. 97].

Значною подією у видавничій справі в галузі образотворчого мистецтва став вихід альбому «З української старовини» С. Васильківського і М. Самокиша (1900), що на сьогодні є зразком ілюстрованого видання з історії України. У 1991 році альбом був перевиданий видавництвом «Мистецтво» та доповнений додатками, що раніше не оприлюднювались і знаходились у закритих архівних та музейних фондах України. У статті «Раритетні видання з історії України» Н. Ю. Белічко зазначає, «... майже 90 років, попри всі заборони, саме перше видання «З історії української старовини» прислужилося справі збереження історичних коренів українського народу, його національної своєрідності. І все ж, незважаючи на історичну фундаментальність та художню майстерність виконання самого альбому, сам факт його наявності ... констатується мимохідь, двома-трьома абзацами навіть у ґрунтовних монографіях» [4, с. 127]. Автор статті здійснила глибокий історичний аналіз умов і передумов виходу у світ альбому «З української старовини», проаналізувала мистецьке навантаження видання, подала короткі біографічні відомості про авторів альбому, що є цінним при виявленні та дослідженні видань образотворчого характеру.

С. Васильківський та М. Самокиш працювали й далі над виданням літератури з українського народного орнаменту. Але світ побачив альбом, присвячений лише українській народній вишивці: «Мотиви українського орнаменту» (1912).

У цей період набуває розквіту галузева видавнича справа в невеликих містечках. Одним з таких центрів західноукраїнської провінції стала Коломия. Видавнича справа тут значно розвивається завдяки меценатству купця Якова Оренштейна (1875—1943). «У його «Галицькій накладні» побачило світ кількості книжок і мистецьки оформлених поштових листівок» [15, с. 25]. Видання цієї друкарні оглядалися автором раніше [33, с. 289].

Історію розвитку видавничої діяльності в галузі образотворчого мистецтва варто пов'язати також з діяльністю видавництв «Друкар» (Київ), «Час» (Київ), «Криниця» (Київ), «Русалка» (Львів), друкарні А. І. Гросмана (Київ) та інших. Із вступної статті Гліба Юхимця до бібліографічного покажчика «Аркушеві образотворчі видання у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1904—1923)» [28] довідуємося, що вищеназвані видавництва активно працювали на початку ХХ століття. Автор статті простежує історію художніх листівок та плакатів 1904—1923 рр., що зберігаються у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, та вперше вводить у науковий обіг раритетні видання зазначених видів образотворчого документа. Серед них серія карток-репродукцій Амвросія Ждахи, надрукованої видавництвом «Час» (1911—1912 рр.). Великий інтерес для мистецтвознавців та колекціонерів становлять кольорові картки з репродукціями кращих картин живописця В. К. Розвадовського, що експонувалися на пересувних виставках

художника містами і селами України. «Акція В. Розвадовського була благодійною — зароблені кошти від продажу поштівок-репродукцій йшли на організацію виставок» [28, с. 15]. Г. Юхимець подає також інформацію про видавничу діяльність закордонних видавництв, таких, як Акціонерне товариство Гранберг (Стокгольм) та Видавництво художників О. В. Маковського і О. І. Лажечникова (Петербург), які видавали «поштові картки з репродукціями творів образотворчого мистецтва на українську тематику» [28, с. 15]. Ці видання в одинарних примірниках зберігаються у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Серія листівок та плакатів, представлених у бібліографічному покажчику «Аркушеві образотворчі видання у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1904—1923)» [28], свідчить про активний розвиток видавничої справи в галузі образотворчого мистецтва на початку ХХ століття. Репрезентовані документи «... знайомлять не тільки з пам'ятками духовної і матеріальної культури, історією України, а й з досягненнями сучасного національного мистецтва, і тим самим пропагують творчість вітчизняних митців» [28, с. 15].

Цінним джерелом вивчення видавничої діяльності в галузі образотворчого мистецтва початку ХХ століття є дослідження Тетяни Галькевич «Ілюстрована поштівка початку ХХ ст. як документ епохи (Київ на ілюстрованих поштівках)». Автором проаналізовано поштівки, що зберігаються у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. У статті згадуються видавництва, що займалися випуском одного з видів аркушевих образотворчих видань — листівок. Серед видавництв — київське видавництво А. Ріхтера, у колекції якого є видання різних серій 1907, 1910, 1915—1916 рр. «На деяких з них проставлено лише абрєвіатуру видавництва «А. Р. К.»», — зауважує Т. Галькевич [9, с. 135]. Авторка також згадує про листівки видавництва «А. Ю. Т.»: «Це абрєвіатура А. Ю. Теуфеля — власника київського паперового магазину. Листівки дуже чіткі та якісні за друком. Майже всі знімки оригінально скомпоновані, що свідчить про високу професійну майстерність виконавців. «А. Ю. Т.» одне з небагатьох видавництв, яке на листівках вказувало прізвища фотографів» [9, с. 135].

На початку ХХ століття листівки та літературу з питань образотворчого мистецтва випускали київські видавництва «С.А. Х», С. В. Кульженка, К. Дітріха, «Рассвет». Видавнича діяльність С. В. Кульженка досліджувалась А. Рудзицьким [18] та Г. Білоцерківською [5].

У вступній статті С. Білокопя до покажчика А. Рудзицького «Журналы «Искусство и печатное дело», «Искусство. Живопись. Графика. Художественная печать», «Искусство в Южной России»» зазначається, що випуск журналів, у зв'язку з існуванням цензури на українські видання та видання про Україну, у різні роки здійснювався під різними назвами: «Искусство и печатное дело» (1909—1910), «Искусство. Живопись. Графика. Художественная печать» (1911—1912), «Искусство в Южной России» (1913—1914) у видавництві Степана та Василя Кульженків. «Коло видань, що вийшло з друкарні, напрочуд широке й яскраве. Йй замовляли свої кращі альбоми «Старожитності Наддніпрянщини» колекціонери Богдан і Варвара Ханенки. Тут віддруковано ювілейне видання Київської першої гімназії, перший том якого являє собою незамінний посібник — біографічний словник усіх причетних до гімназії осіб» [18, с. 4]. Тісний зв'язок з друкарнею підтримувала Олена Пчілка, яка надрукувала тут у 1876 році свій «Український орнамент» — «первісток українського мистецтвознавства» [18, с. 6]. Проаналізувавши видання друкарні Кульженків (Степана і Василя), потрібно зазначити, що вони зробили значний крок уперед у розвитку видавничої справи в галузі образотворчого мистецтва, оскільки видання з мистецтва посіли основне місце в роботі друкарні та відрізнялися поліграфічною якістю, використанням фоторепродукцій.

Досить цінний матеріал для дослідження видавничої діяльності в галузі образотворчого мистецтва початку ХХ століття містить стаття Наталії Мрачківської «Теоретична спадщина Національного музею у Львові в контексті розвитку української мистецтвознавчої думки

(1905—1939 рр.)», у якій авторка дослідила та проаналізувала за хронологією та тематичним змістом видання Національного музею у Львові (НМЛ). За визначенням Наталії Черниш, наприкінці XIX — на початку XX століття цей музей був осередком української духовності, скарбницею пам'яток культури та мистецтва [30, с. 156]. У дослідженні Наталії Мрачківської ґрунтовно проаналізовано науково-дослідну діяльність І. Свенціцького, В. Січинського, В. Щербаківського, В. Пещанського, С. Гординського, М. Драгана, В. Свенціцької, М. Голубця, В. Залозецького, яка переросла у фундаментальні праці в галузі образотворчого мистецтва, видані НМЛ. Серед них: «Архітектура у різних народів і на Україні» (Л., 1910) Вадима Щербаківського. Автор подає описи, зарисовки, плани, фотознімки церков і дзвіниць Галичини, Буковини, Угорщини, а також житлової архітектури західноукраїнських земель.

Наталія Мрачківська зазначає: «І. Свенціцькому належать дві важливі праці: «Прикраси рукописів Галицької України XVI в.» і «Опис кириличних рукописів Національного музею у Львові. Ч. I. Пергамінні рукописи XII — XV вв.», що мають характер альбомів. Ці публікації, видані на матеріалах НМЛ, до цього часу є найціннішими джерелами для вивчення орнаментики української рукописної книги XIV — початку XVII ст.» [16, с. 201].

Дослідження українських стародруків у 1924 р. увінчалось виходом книги «Початки книгопечатання на землях України» [36]. Ця «праця ілюстрована 560-ма зразками друку й прикрас старої книги, що дає можливість зрозуміти про техніку й мистецтво давньої друкарської справи, дає поняття про стиль, характер і мистецьку вартість старої української книги» [16, с. 203].

Наталія Черниш, досліджуючи книгознавчу спадщину Іларіона Семеновича Свенціцького, зазначає: «широкі зацікавлення І. Свенціцького — мистецтвознавця, дослідника українського іконопису та образотворчого мистецтва — не могли не позначитися на змісті його відомої книгознавчої праці (М. Ш. — йдеться про «Початки книгопечатання на землях України»), де фахово і ґрунтовно проаналізовано характер та особливості художнього оформлення тогочасних українських друків, передусім їхні ілюстрації — дорогоцінні зразки мистецького смаку та майстерності здебільшого безіменних художників» [30, с. 166].

Наталія Мрачківська у своєму дослідженні згадує розвідку І. Свенціцького про галицькі ікони «Галицько-руське церковне малярство XV — XVII ст.», надруковану на сторінках «Записок НТШ» у 1914 р., яка згодом переросла у дві ґрунтовні праці: «Іконопись Галицької України XV — XVI вв.» [20] та «Ікони Галицької України XV — XVI вв.» [23]. У них І. Свенціцький подає огляд історії розвитку галицької ікони, її долі на тлі суспільно-історичного процесу. З точки зору дослідження видавничої справи в галузі образотворчого мистецтва початку XX століття, на увагу заслуговує альбом «Ікони Галицької України XV — XVI вв.». Як зазначає Н. Мрачківська, «робота складається з двох частин: текстової й ілюстративної (атлас ікон). Сам текст є певним путівником при огляді та вивченні представлених у книзі ікон. Цінність цієї праці полягає в інвентаризації та каталогізації творів іконопису XV — XVI століття на теренах Галицької України» [16, с. 204].

Ще одним цінним дослідженням, підготовленим і виданим НМЛ, є монографія В. Пещанського «Давні килими України» [17]. Авторка дослідження «Теоретична спадщина Національного музею у Львові в контексті розвитку української мистецтвознавчої думки (1905—1939 рр.)» стверджує, що ця книга є «бібліографічним раритетом». «В. Пещанський розглядає походження українського килимарства та етимологію основних термінів, описує технічні аспекти, подає систематизацію за ужитковим призначенням. Дослідник аналізує на конкретних прикладах килимову орнаменту, характерну для різних етнографічних регіонів України, розкриває технічні й стильові відмінності між геометричними галицькими килимами і наддніпрянськими килимами з рослинним орнаментом» [16, с. 206].

Проаналізувавши історіографію видавничої діяльності українських видавництв другої половини XIX — початку XX століття, варто зауважити, що вищезазначена проблема частково розглядається у наукових публікаціях загального та галузевого змісту з історії

видавничої справи України та історії книжкового мистецтва.

Визначено, що основна чисельність видавництв, які випускали і образотворчі видання, і літературу з питань образотворчого мистецтва, зосереджувалась у двох центрах — Києві та Львові. Серед видавництв: «А. Р. К.», «А. Ю. Т.», «С.А. Х», С. В. Кульженка, К. Дітріха, А. Ріхтера, А. І. Гросмана, «Рассвет», «Руське товариство педагогічне», Національний музей у Львові, «Галицька накладня», «Друкар», «Час», «Криниця», «Русалка» та інші. Видання, в підготовці яких брали участь відомі художники-графіки Т. Копистинський, Г. Коваленко, К. Трутовський, М. Мурашко, Г. Нарбут та інші, характеризуються високим художнім змістом.

Джерела та література

1. Артюхова А. К. Виставка ілюстрацій та ілюстрованих видань творів Шевченка / А. Артюхова // Бібліолог. вісті. — 1930. — № 2. — С. 130—133.
2. Артюхова А. К. О. Трутовський — ілюстратор / А. Артюхова // Бібліолог. вісті. — 1929. — № 2/3. — С. 66—83.
3. Артюхова Т. М. Становление и развитие советского книгоиздания по искусствоведению в первые годы советской власти (1917—1921 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 05.25.04 «Книговедение» / Артюхова Татьяна Михайловна ; Моск. гос. ин-т культуры. — М., 1986. — 16 с.
4. Белічко Н. Раритетні видання з історії України : (альбом Д. І. Яворницького, С. І. Васильківського, М. С. Самокиша «З української старовини» та серія листівок А. А. Ждахи за мотивами українських народних пісень) / Н. Белічко // Рукописна спадщина України і археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів. — К., 1994. — Вип. 2. — С. 126—135.
5. Білоцерківська Г. Друкарня Кульженків / Г. Білоцерківська // Бібл. вісн. — 1995. — № 1. — С. 19.
6. Велігодська С. О. Ілюстрація в журналі «Дзвінок» / С. О. Велігодська // Бібліотекознавство та бібліографія : міжвідом. республік. зб. ст. — Х. : Ред.-вид. від. Кн. палати УРСР, 1970. — Вип. 9. — С. 94—100.
7. Видавнича справа та редагування в Україні : постаті і джерела (XIX — перша третина XX ст.) : навч. посіб. / за ред. Н. Зелінської. — Л. : Світ, 2003. — 612 с.
8. Видання Івана Тиктора та концерну «Українська преса» : бібліогр. покажч. (1923 — 1077) / уклад. В. Г. Денисюк ; НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника. — Л., 2000. — 368 с.
9. Галькевич Т. Ілюстрована поштівка початку XX ст. як документ епохи (Київ на ілюстрованих поштівках) / Т. Галькевич // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. — К., 1998. — Вип. 1. Бібліотека. Наука. Культура. Інформація. — С. 134—145.
10. Забіяка І. Відомий і невідомий Горленко / Іван Забіяка // Українська періодика : історія і сучасність : доп. та повідомл. восьмої Всеукр. наук.-практ. конф., Львів, 24—26 жовт. 2003 р. / НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника. — Л., 2003. — С. 795—808.
11. З української старовини : альбом / текст Д. І. Яворницького ; мал. М. С. Самокиша, С. І. Васильківського ; пер. з рос. та упоряд. Ю. О. Іванченка. — К. : Мистецтво, 1991. — 316 с. : іл.
12. Ківшар Т. Український книжковий рух як історичне явище (1917—1923 рр.) : монографія / Таїсія Ківшар. — К. : Логос, 1996. — 344 с.
13. Книга і друкарство на Україні / авт. кол. : О. І. Дей та ін. ; АН УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнографії ім. М. Т. Рильського. — К. : Наук. думка, 1964. — 314 с.
14. Костюк С. П. Володимир Січинський — бібліограф літератури з питань українського мистецтва / С. П. Костюк // Зап. Львів. наук. б-ки ім. В. Стефаника. — Л., 1998. — Вип. 6.

— С. 54—59.

15. Монолатій І. Коломия як видавничий центр західноукраїнської провінції (друга пол. ХІХ — перша чверть ХХ ст.) / Іван Монолатій // Бібл. вісн. — 1996. — № 4. — С. 24—26.
16. Мрачковська Н. Теоретична спадщина Національного музею у Львові в контексті розвитку української мистецтвознавчої думки (1905—1939 рр.) / Наталія Мрачковська // Вісн. Львів. нац. акад. мистецтв. — Л. : Львів. нац. акад. мистецтв, 2004. — Вип. 15. — С. 196—209.
17. Пешанський В. Давні килими України. — Львів : Б. в., 1925. — 33 с.
18. Рудзицкий А. «Журналы «Искусство и печатное дело», «Искусство. Живопись. Графика. Художественная печать», «Искусство в Южной России» / А. Рудзицкий ; АН Украины, Ин-т истории Украины, Киев. науч. о-во им. П. Могилы, секция книги и графики Петербург. дома ученых АН СССР. — К., 1991. — 58 с.
19. Свенціцький І. Видавнича діяльність Національного Музею у Львові у 1920 р. / І. Свенціцький // Вперед. — 1920. — Ч. 294. — С. 3—4.
20. Свенціцький І. Іконопись Галицької України ХV — ХVІ вв. — Львів : друкарня О. О. Василян, 1928. — 100 с.
21. Свенціцький І. С. Початки книгопечатання на землях України (в пам'ять 350-ліття першої друкованої книжки на Україні) / І. С. Свенціцький. — Львів ; Жовква, 1924. — 500 с.
22. Свенціцький І. Прикраси рукописів Галицької України ХVІ в. / І. Свенціцький. — Жовква : друкарня О. О. Василян, 1922—1923. — Вип. І—ІІІ. — 18 с., 164 табл., 18 ілюстр.
23. Свенціцький-Святицький І. Ікони Галицької України ХV — ХVІ вв. : альбом / І. Свенціцький-Святицький. — Львів : друкарня «Діло», 1929. — 20 с.
24. Січинський В. Книжна графіка Павла Ковжуна / В. Січинський // Бібліолог. вісті. — 1927. — № 4. — С. 78—84.
25. Січинський В. Книжна графіка Роберта Лісовського / В. Січинський // Бібліолог. вісті. — 1927. — № 2. — С. 91—96.
26. Тимошик М. Історія видавничої справи : підручник / Микола Тимошик. — 2-ге вид., випр. — К. : Наша культура і наука, 2007. — 496 с. (Серія «Бібліотека видавця, редактора, автора»).
27. Українська графіка ХІ — початку ХХ ст. : альбом / авт.-упоряд. А. О. В'юник. — К. : Мистецтво, 1994. — 328 с. : ілюстр.
28. Фоменко Д. Аркушеві образотворчі видання у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1904—1923) : бібліогр. покажч. / Д. Фоменко, І. Цинковська, Г. Юхимець / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; авт. вступ. ст. Г. Юхимець. — К. : НБУВ, 2002. — 196 с. : ілюстр.
29. Черниш Н. Бібліографічна комісія НТШ як центр дослідження української книги (1909—1939) : навч. посіб. / Н. Черниш. — К. : Наша культура і наука, 2006. — 216 с.
30. Черниш Н. Книгознавча діяльність І. Свенціцького / Н. Черниш // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. — К., 2004. — Вип. 13. — С. 150—169.
31. Черниш Н. Концепція культури книги: досвід ХІХ — ХХ ст. та сучасні проблеми українського книговидання / Наталія Черниш // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. — К., 2003. — Вип. 10. — С. 273—292.
32. Черныш Н. И. Проблемы культуры книги в контексте украинского книгоиздания конца ХІХ — начала ХХ века / Н. И. Черныш // Книжная культура : опыт прошлого и проблемы современности (к 90-летию Науч.-исслед. ин-та книговедения в Петрограде) : материалы Междунар. науч. конф. (Москва, 24—25 нояб. 2010 г.) ; отв. ред. В. И. Васильев. — М. : Наука, 2010. — С. 354—357.
33. Шатрова М. Бібліографія образотворчого мистецтва України : історичний аспект дослідження / Марина Шатрова // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії :

- зб. наук. пр. / Рівнен. держ. гуманітар. ун-т. — Рівне : РДГУ, 2007. — Вип. 11. — С. 287—291.
34. Шатрова М. Книговидавнича діяльність в галузі образотворчого мистецтва: історіографія питання / М. Шатрова // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : зб. наук. пр. / Рівнен. держ. гуманіт. ун-т. — Рівне : РДГУ, 2008. — Вип. 14. — С. 312—317.
35. Шатрова М. Періодичні видання України в галузі образотворчого мистецтва кінця ХІХ — 30-х рр. ХХ століття: історіографія питання / Марина Шатрова // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : зб. наук. пр. / Рівнен. держ. гуманіт. ун-т. — Рівне : РДГУ, 2011. — Вип. 21. — С. 661—670.
36. Шугуров Н. К. А. Трутовский и его картины и рисунки из малорусского быта / Н. Шугуров // Киев. старина. — 1889. — № 5/6. — С. 609—618.
37. Юхимець Г. М. Колекція офортів Лева Михайловича Жемчужникова у фондах ЦНБ ім. В. І. Вернадського НАН України / Г. М. Юхимець // Рукописна та книжкова спадщина України. — К., 1996. — Вип. 3. — С. 138—151.